

**СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ФРАЗЕМ У РОМАНІ МАРИНИ ГРИМИЧ
«ВАРФОЛОМІЄВА НІЧ»**

Досліджено лексико-граматичні типи (дієслівні, адвербіальні, іменні та ін.) і семантику фразем у романі Марини Гримич «Варфоломієва ніч».

Ключові слова: постмодернізм, фразема, контекст, семантика.

Исследованы лексико-грамматические типы (глагольные, адвербиальные, именные и др.) и семантика фразем в романе Марины Гримич «Варфоломеева ночь».

Ключевые слова: постмодернизм, фразема, контекст, семантика.

Lexico-grammatical types (verbs, adverbial, nominal etc.) and semantics of phrasemas (phraseological unit) in the novel «Varfolomiyeva night» by Maryna Hrymych were investigated in this article.

Keywords: post modernism, phraseological unit (phrasemas), context, semantics.

Вивчення сучасних мовних процесів неможливе без урахування постмодерністського художнього контексту, який відображає особливості національно-мовної картини світу кінця ХХ – початку ХХІ ст. Лінгвістичній проблематиці постмодерністської прози та поезії присвячені праці Л. Ставицької, Г. Сюті, Н. Кондратенко, Т. Єщенко, Т. Берест, О. Переломової, Г. Лукаш, М. Бондар, І. Дегтярьової та ін. Однак цілісного, комплексного дослідження ідіостилю типової представниці сучасного постмодернізму Марини Гримич поки що немає.

Мета нашої розвідки – семантико-граматичний аналіз фразем у романі «Варфоломієва ніч», який, за словами самої авторки, належить до жанру трагіфарсу і є анатомією парламентських виборів з усіма її брудними технологіями [3]. Джерельна база дослідження – 160 фразем.

Функціонуванню фразеологічних одиниць у текстах присвячені наукові праці М. Шанського Л. Авксентьєва, М. Алексеєнка, М. Алефіренка, В. Чабаненка, М. Бакіної, В. Білоноженко, В. Вакурова, С. Ганжі, І. Гнатюк, І. Дубинського, В. Ковальова, М. Коломійця, Н. Нічик, Ю. Прадіда, А. Супрун, В. Ужченка, О. Федорова,

Т. Цимбалюк та ін. Однак багатоплановість об'єкта дослідження фразем, а також багатожанровість сфери їх функціонування зумовлює можливість і необхідність подальшого вивчення цієї проблеми.

Для виділення лексико-граматичних розрядів фразем спираємося на точку зору М. Алефіренка і враховуємо комплекс факторів: характер значення фраземи; ступінь десемантизації та ідіоматизації її компонентів; морфологічні властивості граматично стрижневого компонента; тип структурно-граматичної моделі вільного словосполучення-прототипу; граматичні значення службових частин мови в структурі фраземи; ступінь граматичної ідіоматизації фраземи (ступінь і характер деформації синтаксичних відношень і зв'язків); синтаксичні властивості фразем, зокрема специфіку їх синтаксичної дистрибуції й синтаксичних функцій у реченні [1, с. 69–70].

Як свідчать результати нашого дослідження, М. Гримич у романі «Варфоломієва ніч» віддає перевагу дієслівним фраземам (близько 60 %), котрих у системі української мови найбільше. Ці одиниці позначають перш за все динамічні ознаки, джерелом яких є особа. Чимало з них виявляє емоційно-експресивне навантаження, хоча й подається у словнику без відповідних ремарок.

Найбільшу кількість у романі становлять фраземи на позначення психічної діяльності (думки, пам'яті, емоційно-психологічного стану мовця, сприймання), які дозволяють відтворювати найтонші відтінки, зокрема яскравий колорит виборчих перегонів і риси характеру та поведінки їх учасників: *Пашка відразу ж зметукував, що зараз Варфоломійовича можна брати голими руками: йому теж «кусать хоцеца»* [3, с. 31]. Див. **брати / взяти голіруч** кого, що. Долати кого-, що-небудь; здобувати щось без особливих труднощів [8, с. 49]; *Вибити Петра Івановича Сизоненка із сідла було дуже важко* [3, с. 141]. Див. **вбивати / вибити з сідла** кого. 1. Позбавляти кого-небудь певного становища, упевненості в собі і т. ін. [8, с. 79]; *Сталася деяка прикрість, яка збила з пантелику обох кандидатів* [3, с. 140]. Див. **збивати / збити з пантелику** кого. 2. Викликати замішання, бентежити кого-небудь [8, с. 322]; *Петро Іванович Сизоненко, депутат попереднього скликання, кілька разів наступив на мозоль місцевій владі...* [3, с. 141]. Див. **наступати / наступити на мозолю** (на

мозоля, на мозоль, на мозолі) кому і без додатка. Торкатися того, що кого-небудь найбільше вражає, хвилює, турбує [8, с. 536]; *Здається, він перегнув палицю. І, здається, це відчули всі. І Разін також* [3, с. 86]. Див. **перегинати / перегнути палицю (палку)**. Упадати в надмірну крайність у вчинках, діях і т. ін. [8, с. 615]; – *Варфоломійовичу, не сип мені сіль на рану!* [3, с. 133]. Див. **сипати солі (сіль) на рану кому і без додатка**. Викликати тяжкі споми-ни, нагадуючи кому-небудь про те, що хвилює, завдавати душев-ного болю [8, с. 806].

І, навпаки, фраземи **здати позиції** та **скласти зброю** вжито для передачі поразки героїв під час виборчих перегонів: *Виборець, думаючи, що то Петро Іванович Сизоненко, дивувався: щось наш депутат здав свої позиції...* [3, с. 141–142]. Див. **здавати / здати позиції**. Поступатися перед ким-, чим-небудь у чомусь [8, с. 330]; *Тож він склав зброю: – Роби що хочеш...* [3, с. 31]. Див. **складати / скласти зброю**. 2. Відмовлятися від будь-яких дій, припиняти боротьбу, визнаючи себе переможеним, або відступати перед труднощами [8, с. 818].

Значну кількість у романі складають фраземи зі значенням мислення і пізнання – слова із значенням високого рівня абстракції, що характеризують загальний процес пізнання об'єкта, а не вказують на конкретне сприймання за допомогою органів чуття. Це фраземи, що характеризують процес із зовнішнього чи внутрішнього боку, вказують на результативність тощо: *Однак мати нюхом відчула, що той уже здався* [3, с. 135]. Див. **відчутти (почути) нюхом**. Підсвідомо здогадатися чи дізнатися про що-небудь [8, с. 127]; *Навіть Ідея Іванівна ні про що не здогадалася. А вже вона мала нюх на такі речі* [3, с. 109]. Див. **мати нюх, жарт**. Розбиратися, орієнтуватися в обставинах [8, с. 473]; *Відомий співак розклав усе по поличках: Колосальний – день учорашній, та й приївся він виборцеві* [3, с. 74]. Див. **розкласти / розкла-дати по поличках**. Розібрати все до дрібниць, встановлюючи певну систему, логічну послідовність [8, с. 751].

З метою передачі різноманітних відчуттів (страху, душевного болю, відчаю тощо) авторка використовує відповідні фраземи: *Ви не повірите, дорогі друзі, Колясик навіть сльозу зронив, обні-маючи Пашку* [3, с. 148]. Див. **пускати / пустити сльозу (сльози)**. 1. Плакати [8, с. 721]; *Він несподівано замовк на півслові й став*

перелякано кліпати очима [3, с. 86]. Див. **кліпати (блмати) очима**. 1. Почувати себе ніяково перед ким-небудь, відчувати сором, провину і т. ін. перед кимсь [8, с. 381]; *Вони ще кусатимуть собі лікті через свою недалекоглядність...* [3, с. 41]. Див. **кусати [собі] лікті**. Виявляти велику досаду, шкодуючи з якого-небудь приводу; жалкувати [8, с. 407]; – *Чого ти нюні розпустив! Де той Пашка, якого я пізнав кілька місяців тому?* [3, с. 133]. Див. **розпускати / розпустити нюні (слини) зневажл.** 2. Послаблюючи контроль над собою, перестаючи стримуватися у виявленні своїх почуттів, настрою і т. ін. [8, с. 756]; *Політики з ім'ям близько до серця приймають біди і незгоди народу* [3, с. 130]. Див. **брати (приймати) / взяти [близько] до серця (до душі) що**. 1. Болісно сприймати, переживати що-небудь [8, с. 56]; *Варфоломійович, отримавши з десятків тривожних дзвінків з різних куточків району, рвав на собі волосся* [3, с. 146]. Див. **рвати, дерти, скубти і т. ін. на собі [на голові] волосся (патли, чуба)**. Впадати у великий відчай, розпач, дуже переживати, побиватися [8, с. 732].

Для передачі стану задоволення, заспокоєння своїх героїв М. Гримич використовує фраземи **взяти себе в руки** «опанувати себе, заспокоїтися»: *Павло Іванович знову трохи знітився, але взяв себе в руки* [3, с. 20]. Див. **брати / взяти себе в руки**. 2. Оволодівати своїми почуттями, заспокоюватися [8, с. 53–54]; **ловити кайф** «насолоджуватися чим-небудь»: *Не можна сказати, щоб він дуже страждав від цього. Але й кайфу не ловив* [3, с. 41]. Див. **ловити / зловити (піймати) кайф** від чого, *мол.* Отримувати / отримати задоволення від чогось, насолоджуватися чимсь [7, с. 163].

Нечисленною в романі є група фразем зі значенням «розумова діяльність людини». Найчастіше такі одиниці вживаються в мовленні героїв і виступають виразним емоційно-експресивним засобом: – *Як ти? Навіщо? Ти що, з глузду з'їхав?* [3, с. 84]. Див. **з глузду (з розуму) з'їхати (зсунутися, спасти, сплисти і т. ін.)**. Збожеволіти, стати дурним [8, с. 336]; *М. Разін... мав-таки кебету в голові* [3, с. 64]. Див. **мати кебету, жарт**. 1. рідко. Бути розумним, здібним, кмітливим і т. ін. 2. перев. до чого (*заст.* к чому). Уміти добре робити що-небудь, розумітися на чомусь [8, с. 471–472].

Фраземи з модально-вольовим значенням передають внутрішній стан героїв, розкривають основні риси їхнього характеру: *Тож близькі і далекі родичі ворогів народу зі шкури пнулися, аби*

змінити хоча б одну літеру в своєму прізвищі [3, с. 141]. Див. **лізти (вилазити, пнутися, рватися і т. ін.) із шкури (з шкіри, з мочі)**. 1. Докладати великих, надмірних зусиль для досягнення чого-небудь [8, с. 436]; *Тим більше, що він **тримав у кулаку багатьох інших голів акціонерних товариств, а з ними і ще кілька тисяч голосів*** [3, с. 71]. Див. **держати (тримати) в кулаку кого**. Ставити кого-небудь у повну залежність, позбавляти свободи дій; поневолювати, закабаляти [8, с. 228]; *І було на що. Павло Іванович **пустив у хід** дві свої смертельні зброї* [3, с. 85]. Див. **пускати / пустити в хід**. Застосовувати, використовувати що-небудь [8, с. 719]; *На таких зустрічах, як правило, бувають ті, які **роблять погоду в районі і створюють громадську думку*** [3, с. 67]. Див. **робити / зробити погоду**. Вирішально впливати на що-небудь, бути визначальним [8, с. 740]; *Цією фразою він **розкрив свої карти** прихильника М. Разіна* [3, с. 86]. Див. **відкривати / відкрити (розкривати / розкрити) карти**. Переставати приховувати свої таємниці, думки, плани, наміри; починати діяти відверто [8, с. 122].

Оскільки темою роману є передвиборча кампанія головного героя Павла Печеніга, то авторка просто не змогла обійтися без дієслівних фразем, що позначають динамічні ознаки, пов'язані з поведінкою людини. Вони можуть відображати як позитивні, так і негативні вчинки, риси характеру: *Бойова подруга завжди поруч – в усіх політичних баталіях і на п'янках після них, вона **встромляє свого носа куди треба й куди не треба...*** [3, с. 44–45]. Див. **встромляти (сунути, пхати) / встромити (втиснути, всунути) свого) носа ([свій] ніс)**. Безцеремонно втручатися в що-небудь, переважно в те, що не стосується когось [8, с. 156]; *І тут, у цей момент, озвався дядя Боря, який досі в нашому романі все **відсиджувався в тіньочку*** [3, с. 102]. Див. **в тіні**, з сл. *бути, залишатися, триматися і т. ін.* 1. Таким, що не привертає до себе уваги, непримітним, непоміченим [8, с. 885]; *Тетяна Фрідріхівна почала **вставляти палиці в колеса*** [3, с. 56]. Див. **вставляти (встромляти, ставити, совати) / вставити (встромити) палиці (палицю, палки, дрючки) в колеса (в колесо) кому**. Перешкоджати, заважати кому-небудь у здійсненні чогось [8, с. 154]; *За нього озвався Варфоломійович: – Нічого нам не треба від тебе, Колько. **Згинь з очей моїх, бо... бо... не знаю що зроблю!*** [3, с. 148]. Див. **згинути з очей (з ока)**. Піти геть, назавжди від кого-небудь [8, с. 322];

Варфоломійович крутився як муха в окропі, проте хазяїн мовчки наминав свої ж закуски [3, с. 72]. Див. **вертітися (крутитися) як (мов, ніби і т. ін.) муха в окропі**. Бути постійно зайнятим, заклопотаним [8, с. 74]; *Виявляється, вона «віддала своє серце» Павлу Івановичу, а він «поглумився над її коханням», «зрадив її із цією...» (не будемо повторювати поганих слів), і тепер вона (тобто Тетяна Фрідріхівна) «ладна накласти на себе руки»* [3, с. 56]. Див. **накладати / накласти (наложити) на себе руки**. Кінчати життя самогубством, заподіювати собі смерть [8, с. 527]; **Поперед батька – і прями́сінько в пекло!** [3, с. 18]. Див. **лізти (забігати, спішити, поспішати, вискакувати, сунутися і т. ін.) поперед батька в пекло, жарт**. 1. Випереджати інших у чому-небудь; вихоплюватися наперед. 2. Не розібравшись у чомусь, діяти необережно, зопалу, необачно, допускати помилки [8, с. 436]; – **Си-ди тут і не рипайся!** – смикнула його за рукав дружина [3, с. 151]. Див. **сидіти і не рипатися**. 1. Нікуди не виходити, перебувати де-небудь безвідлучно [8, с. 801].

Як вважає Г. О. Пашковська, «семантика дієслів мовлення безпосередньо залежить від факторів, які зумовлюють процес мовлення (мовна здатність людини, організація її інтелекту, оперативне мислення, вся база знань, що міститься в ментальному лексиконі, зокрема, мовні та позамовні знання, а також психіка, емоції, почуття мовця та багато інших)» [6, с. 19].

За нашими спостереженнями, М. Гримич використовує небагато фразем зі значенням говоріння, оскільки їх у романі компенсує чимала кількість відповідних дієслівних лексем: – *Пашка знову завів своєї...* [3, с. 133]. Див. **заводити / завести своє (своєї)**. Починати раз у раз говорити про те саме [8, с. 301]; – *Колько! Оті шараміжники з виборчого штабу Колосального запустили мульку про автокатастрофу* [3, с. 149]. Пор. 3. крим., мол., несхвальн. **травити (гнати) мульку, мол.** Розповідати, розмовляти про щось своє, невідоме, нецікаве або непотрібне для оточуючих [7, с. 224]; *Ви, дорогі мої читачі, напевне стикалися з таким у вашому житті, що якусь поважну особу обливають брудом, тобто компроматом* [3, с. 67]. Див. **обкидати (обливати, поливати і т. ін.) / обкидати (облити, полити і т. ін.) брудом (болотом, гряззю, грязюкою, багном і т. ін.)**. Несправедливо звинувачувати когось у чомусь; обмовляти, неславити, ганьбити кого-небудь [8, с. 568]; – *Не вірте йому! Не голосуйте за нього, людоньки*

добрі! Христом Богом прошу!... [3, с. 67]. Див. **Христом-Богом благати (молити)**, *заст.* Настійно просити когось, домагаючись чого-небудь [8, с. 34].

Серед інших дієслівних фразем М. Гримич використовує ще й такі: *Я його жду-визираю, уже собі всі очі видивила, а він тут коньяки хлище!* [3, с. 75]. Див. **видивити (виглядіти) / рідко видивлювати [всі] очі**. 1. перев. за ким. Чекати з нетерпінням кого-небудь, перев. втративши надію на його прибуття, повернення і т. ін. [8, с. 86]; *Її вважали дивакуватою. Може, тому, що вона засиділася в дівках. А, може, тому, що носила косу* [3, с. 46]. Див. **сивіти (сидіти) / посивіти (засидітися) в дівках (дівкою, в перестарках і т. ін.)**. Довго не виходити заміж або зовсім не бути заміжною; не перебувати в шлюбі [8, с. 800]; *Ці люди зайдуть між своїми справами до виборчої дільниці і проголосують, як їм на душу ляже* [3, с. 153]. Див. **лягти / лягати на душу** чію, кого і без додатка. 2. Бути до вподоби; сподобатися комусь [8, с. 455–456]; *Не знаю, хто має більше рації в нашій ситуації* [3, с. 30]; *Однак досвідчена Ідея Іванівна усе-таки частково мала рацію* [3, с. 125]. Див. **мати рацію**. 1. Бути правим; правильно, слушно думати, говорити, діяти [8, с. 474]; *Тетяна Віталіївна-Фрідріхівна навіть уявити собі не могла, що в таку ніч можна скочити у гречку* [3, с. 109]. Див. **скакати (вскакувати) / скочити (вскочити), стрибати в гречку**. Зраджувати дружині (чоловікові); мати нешлюбні зв'язки [8, с. 813]; *Він – чорнявий, кучерявий, зі смолянисто-чорними вусами, стріляє очима в зал і запалює слабонервову частину публіки* [3, с. 59]. Див. **стріляти (стригти) / стрельнути (стригнути) очима (оком, рідко поглядом)** на кого, в кого і без додатка. 2. *перев. недок.* Кокетливо, грайливо позирати на кого-небудь [8, с. 868].

Як свідчить наше дослідження, багато дієслівних фразем створює синонімічні ряди та антонімічні пари. Функціонування фразеологічних синонімів *вилізти зі шкури / зі шкури пнутися, топити в лайні / обливати брудом, мати нюх / відчутти нюхом* та ін. зумовлюється потребою автора відтворити найтонші семантичні, емоційно-експресивні відтінки зображуваного. Антоніми на зразок *нюні розпустити – взяти себе в руки; мовчати як риба – молоти беліберду; піти в атаку – здати позиції* та ін. відтворюють контрастні зміни настроїв головних героїв під час виборчих перегонів.

Адвербіальні (прислівникові) фраземи, що вживаються в романі «Варфоломієва ніч» М. Гримич, вказують на:

1) спосіб чи інтенсивність виконання дії: – *Все буде зроблено в ажурі!* – запевнила Маруся Калитка... [3, с. 128]; – *Только не волнуйтесь, дорогая И. И. Все буде в ажурі!* Однак до ажурі не дійшло [3, с. 134]. Див. в [повному] ажурі. Так, як і повинно бути; гаразд, як слід [8, с. 13]; *Ви, любі мої друзі, вже скривилися, відчувши себе в шкурі нашого героя* [3, с. 18]. Див. у шкурі чий, кого. У такому становищі, як хто-небудь [8, с. 965]; *Уявивши, що і тепер йому доведеться з піною на губах доводити свою незмінність у наступному парламенті, йому стало так погано, як колись давно* [3, с. 42]. Див. з піною в роті (біля рота, на губах). *Гаряче, з великим запалом* [8, с. 641]; – *Варфоломійовичу, я ж із чистим серцем!* – сказав Колясик... [3, с. 148]. Див. від чистого серця; чистим серцем. Щиро, з добрим наміром [8, с. 800]; *Тож у нього на пиці чорним по білому було написано: «Це я зробив! Правда ж, класно?»* [3, с. 67]. Див. чорним по білому, з сл. написано, записано і т. ін. Цілком ясно, виразно, чітко, зрозуміло [8, с. 950]; *Молоді люди розповіли одне одному, як на духу, свій життєвий шлях* [3, с. 47]. Див. як (мов, ніби і т. ін.) на духу. Щиро, відверто, ні з чим не криючись (говорити, розповідати про щось комусь і т. ін.) [8, с. 276]; – *Тепер слово надається Миколі Миколайовичу Разіну, – як Пилип з конопель протарабанив він механічно* [3, с. 86]. Див. вискочити (вистрибнути) як Пилип з конопель. Недоречно, недоладно або невчасно сказати що-небудь чи виступити з чимсь [8, с. 104]; *Адже він його стільки разів ловив у власному саду і лупив його своїм солдатським ременем, як Сидорову козу* [3, с. 152]. Див. як Сидорову козу, з сл. бити, лупити, лупцювати, драти, чихвостити і т. ін. Дуже сильно, нещадно [8, с. 385]; *Любов, дорогі мої друзі, – це така штука, або, як каже народ, фігня, – що падає, як сніг на голову* [3, с. 41]. Див. як (мов, ніби і т. ін.) сніг (дощ) на голову [з ясного неба], з сл. звалюватися, з'являтися і т. ін. Зовсім несподівано, раптово [8, с. 837]; *Чоловіки стали, як укопані* [3, с. 111]. Див. як (мов, ніби і т. ін.) укопаний, з сл. стояти, ставати. Нерухомо, непорушно, застигши на місці [8, с. 913]; *Варфоломійович, мов побитий пес з піджатим хвостом, опинився на вулиці* [3, с. 122]. Див. як (мов, ніби і т. ін.) побитий (побита) собака (пес). Усвідомлюючи свою провину;

винувато [8, с. 838]; *Добре, що дядечко Гіві вже спав сном праведника, уткнувшись у пухкенькі волохаті ручки* [3, с. 106]. Див. **сном праведника (праведників, праведних і т. ін.)**, з сл. *спати*. Спокійно, міцно, безтурботно [8, с. 838];

2) причину чи мету дії: *Питання і справді цікаве, дорогі мої читачі: з якого дива звичайні люди стають політиками?* [3, с. 101]. Див. **з якого дива**. Чому, на якій підставі, з якої нагоди (причини)? [8, с. 234]; – *Ви чули, людоньки добрі, – Печеніг! З такою хвамилією ще й у депутати лізе! На сміх курям!* [3, с. 36]. Див. **курям (курці, людям) на сміх**. Щоб викликати глузування [8, с. 835]; *І чого йому раптом ні з того ні з сього забаглося стати депутатом?* [3, с. 143]. Див. **ні з того ні з сього (цього)**. Без будь-якої причини, без жодного приводу або несподівано, раптово, зненацька [8, с. 888];

3) місце або час дії: *І куди не кинь – усюди ви зустрінете ще й не такі дивацтва* [3, с. 13]. Див. **куди не кинь / не скинь (не глянеш, не окинеш і т. ін.) оком**. Кругом, скрізь, усюди [8, с. 372]; *Час від часу дзвонив телефон: «А правда, що Павло Іванович загинув в автокатастрофі?»* [3, с. 146]. Див. **час від часу; від (із) часу до часу**. Через певні інтервали, іноді, інколи [8, с. 944].

Іменні фраземи в досліджуваному романі М. Гримич складають нечисленну групу. Серед них виділяємо:

1) **іменникові**: – *Хоч одна жива душа поставилася до мене по-людськи!* [3, с. 134]. Див. **жива душа, заст. 1. Людина** [8, с. 281]; *Ця їхня дія – просто краплина в морі* [3, с. 153]; *Здається, на нього можна було б і не звертати уваги – адже це крапля в морі* [3, с. 104]. Див. **крапля (капля, краплина / т. ін.) в морі (в річці / т. ін.)**. Мізерна, незначна частина чогось великого, цілого [8, с. 394]; **мертві душі** «люди, які тільки формально числяться у списках виборців, але не беруть участі у виборах»: *Останнє є дуже важливим: найвіртуозніше виходить у партії влади на виборах ефект «мертвих душ»*. У цьому полягав головний козир і М. Разіна [3, с. 60]. Пор. **мертві душі**. Уживається на означення людей, які не мають високих життєвих ідеалів і не приносять суспільству ніякої користі [8, с. 284]; *Над «першою ластівкою» покепкують: ніхто не сприйме її всерйоз* [3, с. 145]. Див. **перша ластівка**. Початковий етап у появі кого-, чого-небудь [8, с. 417]; *Ця ластівка народилася на світ божий наступного дня, а точніше, наступної*

ночі [3, с. 53]. Див. **білий** (заст. **божий**) **світ**, нар-поет. 3. Життя [8, с. 782]; **Содом і Гоморра** «морально ница людина»: *Це – зрадник власного народу. Це – клоун. Це упир. Це збоченець. Це Содом і Гоморра. Це...* [3, с. 86]. Пор. **Содом і Гоморра**. 2. Крайня аморальність, розпуста, що панує де-небудь [8, с. 842].

2) **прикметникові** (ад'єктивні) фраземи: *Уявіть собі, мої безцінні читачі, набитий битком зал* [3, с. 61]. Див. **битком набитий** ким і без додатка. Переповнений [8, с. 518]; *Час від часу дзеленчав телефон, Варфоломійович підскакував до нього мов ошпарений і нервово обговорював різні новини* [3, с. 96]. Див. **як** (мов, ніби і т. ін.) **ошпарений** (обпарений, опарений) [окропом]. 1. Дуже збуджений, знервований, розгніваний [8, с. 601]; *Я ось стою перед вами – молодий і зелений – і думаю: ну хто я такий?* [3, с. 29]. Див. **молодий та зелений**, *жарт*. Який не був життєвого досвіду; недосвідчений, юний і т. ін. [8, с. 502].

Визначальними ознаками **вигуків** (інтер'єктивних) фразем, як уважають мовознавці, є «комунікативний характер (здатність передавати цілісне повідомлення, а не позначати окремі поняття); модельованість за зразками речень; емоційно-експресивне забарвлення, яке визначає обмеженість їх використання в різних стилях літературної мови і різних за колоритом проявах народного мовлення» [5, с. 13]. У романі «Варфоломієва ніч» такі фраземи використовуються переважно для передачі експресії мовлення: *Тільки дяді Борі не сподобалося. Ну й біс з ним. Він усе одно не голосуватиме* [3, с. 66]. Див. **біс** (**чорт, дідько**) **із ним**. Уживається для вираження примирення з чим-небудь, байдужості до когось, чогось [8, с. 31]; *Не подумайте, боронь Боже, що він був нещирим* [3, с. 30]. Див. **борони** (**боронь, сохрани, сохрани**) **Боже**, перев. з інфін. Уживається для вираження застереження від чого-небудь лихого, неприпустимого, небажаного [8, с. 46]; *Слава Богу, що хоч учора випадково надибав на Цветасєву* [3, с. 14]. Див. **Слава Богові** (**Богу, Господові**). 1. Добре, гаразд [8, с. 824]; *А щоб тебе трясця зі світу звела!* [3, с. 75]. Див. **щоб трясця взяла кого, лайл**. Уживається при висловленні недоброго побажання кому-небудь, прокльону, для вираження злості, досади тощо [8, с. 902].

У романі «Варфоломієва ніч» зовсім небагато фразем, що за структурою збігаються з предикативною одиницею: *Він з усієї сили тиснув на газ і крутив кермом так, що у молодих людей голова*

йшла обертом [3, с. 77]. Див. *голова [іде (ходить і т. ін.)] / [пішла (заходила і т. ін.)] обертом (кругом, ходором і т. ін.)* у ко-го, кому, чия і без додатка. 1. Кого-небудь охоплює такий стан, при якому все ніби хитається, перебуває в коловому русі [8, с. 181–182]; *Не зробиш шоу – гріш тобі ціна* [3, с. 40]. Див. *гріш (копійка) ціна [в базарний день] кому, чому*. Хто-небудь або що-небудь чимсь не задовольняє певних вимог; нічого не вартий, нікуди не годиться [8, с. 941]; *Ви розумієте, дорогі мої читачі, що запахло паленим* [3, с. 90]. Див. *пахне / запахло смаленим [вовком] (смаженим, гірчицею, тютюном)*. Загрожує кому-небудь або передбачається небезпека, загибель, неприємність, сварка чи бійка [8, с. 610]; *Лід рушив!* – подумав Павло Іванович, а вголос сказав: – *На нашому боці удача і симпатія виборців* [3, с. 72]. Див. *лід рушив*. З'явилися перші наслідки, досягнення у якійсь справі; подолано якусь перешкоду [8, с. 434].

Деякі фраземи виявляють емоційно-експресивне навантаження, зокрема жартівливе (*мати нюх, мати кебету, поперед батька в пекло, молодий та зелений*), зневажливе (*розпустити нюні*), лайливе (*щоб тряся зі світу звела*) та вульгарне (*котові під хвіст*). Крім того, авторка використовує і жаргонні фраземи *ловити кайф, молоти беліберду, запустити мульку*, які увиразнюють емоційну оцінку зображуваного.

У мові роману переважають загальнономовні фраземи з незначними вкрапленнями трансформованих одиниць із заміною та зрідка доповненням компонентів: *скидати з шахової дошки* (літ. *скидати з рахівниці*), *в'їстися в пам'ять* (літ. *в'їстися в мозок*), *зійти з дистанції* (літ. *зійти зі сцени (арени)*), *крутити хвосту коровам* (літ. *волам (бикам) хвосту крутити*), *не повести й бровою* (літ. *і вухом не повести*), *птаха нижчого* (літ. *низького*) *польоту*, *котові під хвіст* (літ. *собаці (псові, псу, кобилі) під хвіст*), *аж сльоза прошибла* (літ. *пройме*), *мов побитий пес з піджатим хвостом* (літ. *мов побитий пес*), *мов темна ніч* (літ. *мов ніч*) тощо. Фраземи *мертві душі* та *Содом і Гоморра* в досліджуваному контексті мають відмінне значення від їхніх загальнономовних відповідників. Крім того, М. Гримич майстерно трансформувала відому фразему *варфоломійська ніч* «жорстока розправа, масове знищення людей, кровопролиття», обігравши в назві роману ім'я по батькові одного з головних героїв (Фрідріха Варфоломійовича), який помер, не витримавши шалених виборчих перегонів.

Отже, виразною особливістю роману «Варфоломієва ніч» є активне використання авторкою різних лексико-граматичних типів фразем, що свідчить про її тонке мовне чуття, глибоке знання фраземіки української мови і відповідальне ставлення до відбору словесних засобів для реалізації творчого задуму.

Ідіюстиль М. Гримич потребує подальших наукових досліджень, що дасть можливість побачити самотність цієї непересічної письменниці в представленій нею вербально-естетичній картині світу, оцінити її внесок у систему художніх засобів, визначити загальні закономірності й провідні тенденції розвитку української мови на сучасному етапі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Алефіренко М. Ф.** Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Х.: Вища школа, 1987. – 134 с.
2. **Бондар М. В.** Активні лексико-семантичні процеси в мові художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / М. В. Бондар. – К., 2004. – 19 с.
3. **Гримич М.** Варфоломієва ніч: роман / М. Гримич. – Львів: Кальварія, 2002. – 160 с.
4. **Дегтярєва І. О.** Стилiстичний потенціал української постмодерністської прози: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / І. О. Дегтярєва. – К., 2009. – 24 с.
5. **Кузь Г. Т.** Вигукові фразеологізми української мови: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Г. Т. Кузь. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.
6. **Пашковська Г. О.** Походження й семантичний розвиток українських дієслів та фразеологізмів на позначення процесів мовлення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Г. О. Пашковська. – К., 2008. – 24 с.
7. **Ставицька Л.** Український жаргон: словник / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
8. **Фразеологічний словник** української мови: в 2 кн. / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – [2-е вид.]. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.

Надійшла до редколегії 07.02.2013